

06.09.2023

Група М-1

Предмет «Економічна теорія та аналіз»

Урок 5-6

Тема: Методи дослідження економічних процесів та явищ

Кожна наука спирається на сукупність методів дослідження, тобто має свою методологію. Для того щоб одержати нові знання, треба свідомо застосовувати науково обгрунтовані методи. Це важлива умова розвитку всіх наук, у тому числі економічної теорії.

Раніше всезагальним методом наукового пізнання для всіх наук — природничих і суспільних — визнавався **метод матеріалістичної діалектики**, сутність якого полягає в пізнанні економічних явищ і процесів у їх загальному зв'язку і взаємозалежності в умовах безперервного розвитку, коли накопичення кількісних змін приводить до зміни якісного стану. Джерелом розвитку тут виступає єдність і боротьба протилежностей. Необхідність використання діалектичного методу не втрачає сили і сьогодні. Проте слід враховувати, що вказаний метод не вичерпує змісту методології економічної теорії. Виникає необхідність використання й інших загальнонаукових методів дослідження.

У економічній теорії надзвичайно важливе значення має **метод наукової абстракції**. Суть цього методу полягає у звільненні уявлень про предмет дослідження від всього випадкового, тимчасового, одиничного та виявленні у ньому істотного, постійного, типового. Результатами застосування методу наукової абстракції, його продуктом є теоретичні абстракції, наукові поняття, категорії, економічні закони. Так, наприклад, досліджуючи процеси товарно-грошового обігу ми широко користуємось такими категоріями, як товар і гроші, незважаючи на те, що у реальному житті ані товару, ані грошей у «чистому» вигляді, без конкретної форми — не існує. На практиці товар — це реальна річ: кілограм м'яса, двоповерховий будинок, тисяча тонн вугілля і т. ін. Так само, як і гроші — паперові десять гривень, п'ятиграмова золота монета, дані у пам'яті банківського комп'ютера про грошовий рахунок підприємства тощо. Розгляд мільйонів конкретних актів обміну не тільки не допоміг би нам встановити загальні закономірності

процесу товарно-грошового обігу, а, навпаки, завадив би це зробити. Тільки на основі узагальнень, що є результатами абстрагування від неістотного, ми можемо виявити певні пропорції між товарною та грошовою масою в обігу, зрозуміти до чого приведуть їх зміни, з'ясувати економічні закони, що діють у цій сфері.

У економічних дослідженнях широко використовують **метод аналізу і синтезу**. Аналіз являє собою процес розкладання цілого на складові частини, а синтез — поєднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле.

Аналіз дає можливість вивчити окремі сторони об'єкта, зробити ряд наукових абстракцій, виявити певні поняття. Подальше поєднання їх у процесі синтезу приводить до виявлення більш глибокої сутності цілого.

Аналіз і синтез — взаємодоповнюючі процеси, що складають разом один з найпоширеніших методів дослідження економічної дійсності.

Вивчення економічних явищ може здійснюватись як шляхом просування від фактів до теорії, так і від теорії до фактів. Це означає застосування **індуктивного та дедуктивного методів** дослідження.

Під індукцією розуміють виведення принципів з фактів. Тут усе починається з нагромадження фактів, які потім систематизуються і аналізуються таким чином, щоб можна було вивести узагальнення, принципи або закони. Тобто індукція йде від фактів до теорії, від часткового до загального.

Іноді економісти розв'язують свої завдання, починаючи з рівня теорії, а потім підтверджують або спростовують дану теорію, перевіряючи її зверненням до фактів. Цей підхід називається дедуктивним методом. Таким чином економісти можуть опиратися на випадкові спостереження, умоглядні висновки, логіку або інтуїцію, щоб сформулювати попередній, неперевірений

принцип, що називається гіпотезою. Достовірність цієї гіпотези потім буде перевірена систематичним і багаторазовим вивченням відповідних фактів. Тобто дедуктивний метод іде від загального до часткового, від теорії до фактів.

Індукція і дедукція не протистоять одна одній, а є взаємодоповнюючими методами дослідження. Сформульовані дедуктивним методом гіпотези правлять економістів за орієнтир при доборі і систематизації емпіричних даних. У свою чергу, відомі уявлення про факти, про реальний світ є передумовою для формулювання досить змістовних гіпотез.

У економічних дослідженнях широко використовують **метод поєднання логічного та історичного підходів**. Таке поєднання є цілком виправданим через те, що історичний процес розвитку людського суспільства взагалі та його економічного розвитку зокрема — мають власну логіку. Історія свідчить, що незважаючи на національні особливості, географічне розташування та різні природно-кліматичні умови, всі країни проходять у своєму розвитку одні й ті самі етапи і стадії. Країни, що відстали в економічному розвитку від країн з найбільш розвинутою економікою, намагаючись досягти їх рівня, змушені проходити той самий шлях, яким уже проходили їхні попередники. Щоправда схожість розвитку окремих країн найкраще проявляє себе тільки при розгляді значних проміжків часу. Історія кожної країни індивідуальна і обов'язково містить у собі неповторні події, що відрізняють її від усіх інших. Тож суворе дотримання історичного підходу в уялює загальні закономірності розвитку, підкреслюючи особливості країн та демонструючи можливості не тільки їх руху вперед, а й тимчасової деградації, повернення до вже пройдених у минулому стадій. Саме тому в допомогу історичному підходу додається логічний підхід, що дозволяє відрізнити закономірне від випадкового, прогрес від регресу — ясно побачити загальний напрямок розвитку людської цивілізації. Логічний підхід дозволяє звільнити оцінку історичного розвитку людства від притаманних йому випадковостей та зигзагів, розкрити загальні закони розвитку та зміни суспільно-економічних формацій, вишикувати пройдені етапи у необхідній послідовності.

В сучасних умовах в економічних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється **статистичним та математичним методам**, побудові економічних моделей. Це пояснюється

значним зростанням кількісних показників, економічних параметрів, що повинні бути враховані при дослідженні процесів, які відбуваються у зростаючій

економіці. Для систематизації та підпорядкування величезної кількості даних, що використовуються як фактична база для подальших теоретичних побудов, економістам стають у нагоді статистичні методи обробки інформації.

Особливе значення в сучасних умовах надається створенню на основі використання статистичних та математичних методів економічних моделей. **Економічна модель** — це спрощена картина реальності, абстрактне узагальнення економічної дійсності. Економічне моделювання дозволяє не тільки краще зрозуміти механізм функціонування сучасної економіки, а й передбачати стан економіки у майбутньому, прогнозувати можливі варіанти її подальшого розвитку. Проте це дуже складна робота, що потребує врахування величезної кількості різноманітних чинників. Головна складність зумовлена тим, що економіка — багатомірна система, функціонування та розвиток якої має значною мірою стохастичний характер, тобто умови функціонування і характеристики стану представлені у ній випадковими величинами та пов'язані нерегулярними залежностями. Домінуюче значення особистого чинника в економічних процесах часто робить їх непередбачуваними, такими, що не вкладаються у жодну математичну модель.

Особливе місце серед методів дослідження економічних процесів займає **соціально-економічний експеримент**. Особливість цього методу полягає в тому, що теорія тут безпосередньо перевіряється практикою. В свою чергу, практичне здійснення експерименту дає новий матеріал для теоретичного осмислення і висування нових гіпотез. Будь-яка теорія може бути остаточно доведена чи спростована тільки практикою, реальною дійсністю. Саме це примушує людей постійно застосовувати цей метод, відшукуючи найбільш ефективні способи використання наявних продуктивних сил. Але слід пам'ятати, що соціально-економічні експерименти, які іноді ставляться над цілими країнами, можуть бути небезпечнішими для їх населення за експерименти з випробування зброї масового знищення.

Також слід сказати про деякі **логічні пастки**, що підстерігають дослідників у галузі економічної теорії. Однією з таких пасток у економічних дослідженнях є припущення, згідно з яким «те, що правильно для окремої частини, обов'язково правильно і для цілого». Так, наприклад, отримавши позитивний результат у ході економічного експерименту на окремо взятому підприємстві (в окремому регіоні країни), економісти-дослідники можуть запропонувати поширення певних нововведень на усіх підприємствах галузі (на всій території країни). Проте зовсім не обов'язково, що ті заходи, що спрацювали на окремому підприємстві, дадуть позитивний результат, якщо їх поширити на всі підприємства галузі (чи регіональний експеримент на усю економіку). Річ у тому, що поставлене в особливій умови, по відношенню до інших, підприємство, можливо саме через це поліпшило свої

економічні показники, а при поширенні його досвіду на усі підприємства галузі – жодне з них не отримає ніяких переваг над іншими і поліпшення результатів в цілому не відбудеться.

Ще одна логічна помилка в економічних дослідженнях полягає у припущенні, що коли одна подія передує іншій, то перша обов'язково є причиною другої. Ця помилка трапляється при відшукуванні певних економічних закономірностей, виявленні причинно-наслідкових зв'язків між ними. Проте не завжди дві постійно слідує одна за іншою події пов'язані між собою саме таким чином. Так, ранковий спів півня перед кожним сходом сонця не означає, що, якби він не заспівав – сонце б не зійшло.

Усе сказане дозволяє зробити висновок про те, що навіть оволодіння всім арсеналом методів економічних досліджень не застерігає вчених-економістів від прикрих помилок та непорозумінь через надзвичайну складність об'єкта дослідження економічної теорії.

Домашнє завдання:

Законспектувати викладений вище матеріал та письмово дати відповіді на наступні питання:

1. Чому створення економічної моделі не завжди є актуальним та дієвим під час вибору економічної стратегії країни?
2. Наведіть приклад переваг та недоліків соціально-економічного експерименту.

Усі виконані завдання надсилайте на електронну адресу gr.ev@ukr.net з підписом у темі листа «ПІБ, № групи та назва навчальної дисципліни».